

*Дутка В. В.,**кандидат юридичних наук,**суддя**Господарського суду Чернівецької області*

ЗАХИСТ ПРАВ БОРЖНИКА У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Анотація. Стаття присвячена дослідженню захисту прав боржника справи про банкрутство.

Завдання законодавства про банкрутство – не лише задовольнити вимоги кредиторів боржника, але і відновити платоспроможність такого суб'єкта і захистити його від недобросовісних дій інших учасників справи.

Важливими та необхідними є законодавчі положення, спрямовані на захист боржника від безпідставного відкриття провадження у справі про банкрутство. Наголошено, що часто кредитор ініціює справу про банкрутство щодо боржника не задля реального задоволення своїх вимог, а задля перешкодження господарській діяльності такого боржника.

Свого роду «запобіжником» від безпідставного звернення кредитора до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника виступає необхідність сплати ініціюючим кредитором судового збору, на відміну від боржника.

За результатами аналізу судової практики обґрунтовано, що скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі про банкрутство досить складно, і це, як правило, відбувається лише у випадках або необґрунтованості / непідтвердження вимог ініціюючого кредитора, або наявності спору про право.

На рівні з боржником правом на оскарження ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство наділені кредитори. Проаналізовано судову практику Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в частині вирішення питання щодо моменту, з якого у кредиторів виникає право на оскарження ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника.

Автором аргументовано, що сучасне правове регулювання підстав для подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника-юридичної особи може дозволяти недобросовісним кредиторам з легкістю використати процедуру банкрутства на шкоду інтересам боржника. Тому пропозиції щодо ускладнення доступу до процедур банкрутства видаються аргументованими і можуть стати додатковою гарантією захисту прав боржника.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, господарський суд, боржник, кредитор, відкриття провадження.

Постановка проблеми. Відкриття провадження у справі про банкрутство вносить суттєві корективи у господарську діяльність боржника – тепер його дії опиняються під пильною увагою господарського суду, арбітражного керуючого та кредиторів. Боржник уже не може самостійно і на власний розсуд приймати певні рішення, вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів, і чим далі рухається справа про банкрутство (неплатоспроможність), тим більших обмежень зазнає боржник. Тому важливим є забезпечення захисту боржника як від

безпідставного відкриття провадження у справі про банкрутство, так і від дій інших учасників у справі.

Стан дослідження. Серед вчених та практиків, які обрали предметом своїх наукових пошуків різні аспекти процедури банкрутства, можна виділити: О. Беляневич, О. Бірюкова, А. Бутирського, І. Бутирську, І. Вечірка, Л. Грабован, М. Гурина, В. Джуня, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Полякова, Р. Полякова, П. Пригузу, В. Радзивілюк та інших. Щодо правового статусу боржника у справі про банкрутство, то А. Гушилик у 2021 році захистив дисертаційне дослідження не тему «Правовий статус боржника у справі про банкрутство» [1]. Проте, актуальним видається дослідження правового механізму захисту прав боржника у процедурі банкрутства, які закладені діючим законодавством, у тому числі з урахуванням дії правового режиму воєнного стану.

Тому метою статті є дослідження механізму захисту прав боржника у процедурі банкрутство з огляду на сучасні реалії та актуальну судову практику.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ): боржник – юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [2]. Завдання законодавства про банкрутство – не лише задовольнити вимоги кредиторів боржника, але і відновити платоспроможність такого суб'єкта і захистити його від недобросовісних дій інших учасників справи. Як справедливо зазначається у науковій літературі, універсальної моделі вирішення господарських спорів не існує, а особливості вирішення економічних суперечок у різних країнах визначаються багатьма факторами, наприклад, розміром країни, історичними передумовами, приналежністю до правової родини тощо [3, с. 7–8]. Тому Україна повинна обрати свій, власний вектор розвитку у напрямку забезпечення прав боржника під час розгляду справ про банкрутство та удосконалювати законодавство у цьому ключі.

Перш за все, слід говорити про захист боржника від безпідставного відкриття провадження у справі про банкрутство. Так, часто кредитор ініціює справу про банкрутство щодо боржника не задля реального задоволення своїх вимог, а задля перешкодження господарській діяльності такого боржника. Раніше особливо актуальним це було у зв'язку з рейдерськими захопленнями підприємств через банкрутство. Так, у науковій літературі з цього приводу свого часу зазначалося: «Класична схема рейдерського захоплення шляхом банкрутства передбачає створення на підприємстві штучної кредиторської заборгованості. Після цього кредитори ініціюють процедуру банкрутства такого підприємства, наслідками чого зазвичай стають відсторонення керівника від управління, перерозподіл активів підприємства та його ліквідація, або існування без активів»

[4, с. 99]. Р. Поляков, аналізуючи ще попереднє законодавство про банкрутство, також звертає увагу на негативне позначення на репутації боржника, яке мало місце навіть у випадку виконання вимог кредиторів. Причому, продовжує науковець, кредитор не понесе жодного покарання через таке псування ділової репутації платоспроможного боржника, який надалі виконає грошові зобов'язання [5, с. 224].

Не можна забувати, що з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство правове становище боржника зазнає суттєвих змін, що не може не відобразитися на господарській діяльності останнього. Як відзначає І. Бутирська, до того моменту, поки боржник або кредитор не звернуться до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, відносини «боржник – кредитори» мають переважно приватний характер, оскільки кредитори на власний розсуд обирають як, коли і в який спосіб заявляти свої вимоги до боржника. Коли ж щодо такого боржника відкривається провадження у справі про банкрутство, то відносини «боржник – кредитори» переходять на новий рівень: по-перше, кредитори «переслідують» боржника вже не кожен окремо, а всі разом, а по-друге, активну роль у цьому процесі вже відіграють господарський суд та арбітражний керуючий [6, с. 24].

Свого роду «запобіжником» від безпідставного звернення кредитора до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника можна назвати необхідність сплати ініціюючим кредитором судового збору, на відміну від боржника. У 2024 році розмір судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство становить 30280 грн.

Б. Поляков зазначає, що легкість відкриття справ про банкрутство робить КУЗПБ так само «чудовим» інструментом для: рейдерського захоплення підприємств; зміни підсудності справ позовного провадження; визнання законних угод недійсними; неповернення боргів і кредитів, несплати податків [7]. Р. Поляков, також критикуючи легкість «входження» до процедури банкрутства, пропонує з метою покращання ефективності застосування КУЗПБ та унеможливлення зловживань процедурою банкрутства з боку як кредиторів, так і боржників встановити в КУЗПБ чіткі умови для відкриття провадження у справі про банкрутство для юридичних осіб [8, с. 93]. Дійсно, сучасне правове регулювання підстав для подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника-юридичної особи може дозволяти недобросовісним кредиторам з легкістю використати процедуру банкрутства на шкоду інтересам боржника. Тому пропозиції щодо ускладнення доступу до процедур банкрутства видаються аргументованими і можуть стати додатковою гарантією захисту прав боржника.

Крім судового збору, ініціюючому кредитору (так само як і боржнику, який ініціює провадження у справі про банкрутство щодо себе) слід також здійснити авансування винагороди арбітражного керуючого за перші три місяці виконання ним своїх повноважень. Так, у процедурі розпорядження майном сплата основної грошової винагороди здійснюється за рахунок коштів, авансованих заявником (кредитором або боржником) на депозитний рахунок господарського суду, який розглядає справу, до моменту подання заяви про відновлення відкриття провадження у справі [9, с. 28–29]. При цьому, тут слід зазначити, що на час дії воєнного стану а також протягом шести

місяців після його припинення чи скасування, відповідно до п. 1–6 Прикінцевих та перехідних положень КУЗПБ:

«Стосовно боржника справу про банкрутство (неплатоспроможність) може бути відкрито без здійснення авансування передбаченої цим Кодексом винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду. У такому разі до заяви про відкриття справи про банкрутство (неплатоспроможність) додається копія укладеної заявником угоди з обраним ним арбітражним керуючим про виконання арбітражним керуючим повноважень у справі про банкрутство (неплатоспроможність) до її закриття з виплатою на умовах, визначених цією угодою, винагороди в розмірі, що не має перевищувати розмір, встановлений цим Кодексом. Господарський суд, відкриваючи провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) відповідно до цього пункту, призначає розпорядником майна або керуючим реструктуризацією арбітражного керуючого, з яким заявником укладено угоду» [2].

Наведені законодавчі положення є додатковою гарантією захисту прав боржників, які у зв'язку з дією воєнного стану опинилися у настільки економічно несприятливому становищі, що не в змозі навіть одразу оплатити авансування винагороди арбітражного керуючого за три місяці виконання ним повноважень.

Якщо боржник не погоджується з ухвалою про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо нього, він має право на апеляційне оскарження такої ухвали у межах строків на апеляційне оскарження.

Разом з тим, практика Верховного Суду свідчить про те, що скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника-юридичної особи досить складно, і це, як правило, відбувається лише у випадках або необґрунтованості / непідтвердження вимог ініціюючого кредитора, або наявності спору про право.

Що стосується поняття господарського спору, то його у науковій літературі пропонується визначати як протиріччя між учасниками господарських відносин щодо різного розуміння взаємних прав та обов'язків, які наявні через реалізацію або порушення правових норм в економіці та які підлягають вирішенню сторонами або в юрисдикційному порядку [10, с. 14]. Верховний Суд з цього приводу зазначає, що:

«Поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення. Тому, вирішуючи питання чи свідчить вимога кредитора (кредиторів) про наявність спору про право, слід враховувати, що спір про право виникає з матеріальних правовідносин і характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між суб'єктами правовідносин з приводу їх прав та обов'язків та неможливістю їх здійснення без усунення перешкод в судовому порядку. Спір про право може мати місце також у випадку, коли на шляху здійснення особою права виникають перешкоди, які можуть бути усунуті за допомогою суду. Якщо у підготовчому засіданні буде з'ясовано, що між ініціюючим кредитором та боржником існують суперечки з приводу їх прав та обов'язків, що вочевидь ставить під сумнів вимогу кредитора, і їх вирішення можливе виключно шляхом встановлення об'єктивної істини, що, у свою чергу, покладає на суд обов'язок вжити всіх визначених законом заходів до всебічного, повного та об'єктивного з'ясування дійсних прав і обов'язків сторін, у тому числі із застосуванням інституту доказів і доказування,

що притаманно саме для справ позовного провадження, господарський суд відмовляє у відкритті провадження у справі про банкрутство» [11].

На рівні з боржником правом на оскарження ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство наділені кредитори. Проте тут цікавим є момент, з якого у кредиторів таке право виникає.

Так, Касаційний господарський суд Верховного Суду у постанові від 12 липня 2023 року вказав наступне. Системний аналіз приписів статей 17, 42, 44, 254, 255 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) засвідчує те, що на відміну від осіб які не брали участі у справі, учасники справи наділені правом оскаржувати судові рішення у такій справі в силу закону, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 42 ГПК України (за винятком встановлених законом обмежень), отже при поданні апеляційної скарги не мають доводити, що оскаржуване судове рішення стосується їх прав, інтересів та (або) обов'язків, оскільки зазначене з огляду на статус учасника справи у суб'єкта оскарження презюмується процесуальним законом. Конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство набувають правового статусу учасника у справі про банкрутство за сукупністю, передбачених КУЗПБ дій: пред'явлення грошових вимог; доведення свого права вимоги перед судом; розгляд грошових вимог судом (перевірка наявності такого права у кредитора; правомірність його набуття; невтрата цього права у зв'язку з позовною давністю, тощо) та визнання грошових вимог у відповідній ухвалі суду, отже саме з визнання судом його вимог до боржника конкурсний кредитор наділяється процесуальними правомочностями учасника справи, зокрема оскаржувати судові рішення у справі про банкрутство в апеляційному порядку. Системний аналіз приписів статей 42, 254, 255 ГПК України та статей 1, 9, 45 КУЗПБ дає підстави для висновку про те, що конкурсні кредитори, після набуття ними процесуального статусу учасника справи про банкрутство, не позбавлені права на оскарження ухвали про відкриття провадження у цій справі протягом розумного строку з дня визнання їх грошових вимог до боржника за умови поновлення господарським судом строку на апеляційне оскарження [12].

Висновки. Таким чином, завдання законодавства про банкрутство – не лише задовольнити вимоги кредиторів боржника, але і відновити платоспроможність такого суб'єкта і захистити його від недобросовісних дій інших учасників справи. Важливими та необхідними є законодавчі положення, спрямовані на захист боржника від безпідставного відкриття провадження у справі про банкрутство. Сучасне правове регулювання підстав для подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника-юридичної особи може дозволяти недобросовісним кредиторам з легкістю використати процедуру банкрутства на шкоду інтересам боржника. Тому пропозиції щодо ускладнення доступу до процедур банкрутства видаються аргументованими і можуть стати додатковою гарантією захисту прав боржника.

Література:

1. Гушлик А. Б. Правовий статус боржника у справі про банкрутство : дис. ... доктора філософії: 081 Право / Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України. Маріуполь, 2021. 205 с.
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
3. Butyrsky A. A., Nikolenko L. N., Ivanyuta N. V., Butyrskaya I. A., Kabenok Y. V. Economic Disputes Resolving Models by Courts in the Post-Soviet Countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. No. 24 (2). P. 1–9.
4. Мельник О. О. Банкрутство як один із способів протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3. С. 97–102.
5. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ, Юрид. вид-во «Право України», 2023. 472 с.
6. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32.
7. Поляков Б. Принцип доміно, або Як КЗПБ може спровокувати ланцюгове падіння підприємств країни. *Закон і бізнес*. № 30 (1432). 03.08–09.08.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/138714-yak-kzpb-mozhe-sprovokuvati-lancyugove-padinnya-pidpriemstv.html> (дата звернення: 12.02.2024).
8. Поляков Р. Підстави відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) в Україні та Німеччині. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 87–94.
9. Бутирський А. А., Ніколенко Л. М. Виплата винагороди арбітражному керуючому у справі про банкрутство: теоретичні і практичні проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 25–32.
10. Бутирський А. А. Вирішення господарських спорів в Україні та країнах Східної Європи: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Чернівці, 2015. 473 с.
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 квітня 2023 року у справі № 902/560/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144325> (дата звернення: 12.02.2024).
12. Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 12 липня 2023 року у справі № 915/1097/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113738386> (дата звернення: 12.02.2024).

Dutka V. Protection of debtor's rights in bankruptcy case Summary.

The article is devoted to the study of the protection of the debtor's rights in the bankruptcy case. The task of bankruptcy legislation is not only to satisfy the demands of the debtor's creditors, but also to restore the solvency of such an entity and protect it from the unscrupulous actions of other participants in the case.

Legislative provisions aimed at protecting the debtor from groundless initiation of bankruptcy proceedings are important and necessary. It is emphasized that often the creditor initiates a bankruptcy case against the debtor not for the real satisfaction of his demands, but for the purpose of hindering the economic activity of such a debtor.

A kind of "safeguard" against the creditor's groundless application to the economic court with a statement to open bankruptcy proceedings against the debtor is the need for the initiating creditor to pay a court fee, as opposed to the debtor.

Based on the results of the analysis of judicial practice, it is justified that it is quite difficult to cancel the decision to open bankruptcy proceedings, and this usually happens only in cases of unfounded / unconfirmed claims of the initiating creditor, or there is a dispute about the right.

On the same level as the debtor, creditors have the right to appeal the decision to open bankruptcy proceedings. The judicial practice of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court was analyzed in terms of resolving the issue of the moment when creditors have the right to appeal the decision to open bankruptcy proceedings against the debtor.

The author argued that the modern legal regulation of the grounds for filing an application to open bankruptcy

proceedings against a debtor-legal entity can allow unscrupulous creditors to easily use the bankruptcy procedure to the detriment of the debtor's interests. Therefore, proposals to complicate access to bankruptcy procedures appear to be well-argued and may become an additional guarantee of the protection of the debtor's rights.

Key words: bankruptcy, insolvency, commercial court, debtor, creditor, initiation of proceedings.